

Милорад Радојчић

УЧЕСНИК ОБА СВЕТСКА РАТА

(Прича о Драгославу Томићу, сељаку, самоуком занатлији, надареном песнику, великом патриоти и револуционару из Памбуковице код Уба)

Драгослав Томић, сељак, самостални занатлија и песник из Памбуковице код Уба, припада оној плејади напредних људи ваљевског краја, између два светска рата, која се још од своје најраније младости определила за напредни раднички покрет и све своје умне и физичке способности ставила у службу револуционарне борбе радничке класе и осталих друштвено-прогресивних снага.

Тридесетпет година од његове погибије, права су прилика да се детаљније и свестраније сагледају животни пут и дело овог револуционара, како би се потпуније осветлио његов лик. Лик предратног комунисте, великог борца за радничка права и истакнутог ратника из оба светска рата. Међутим, тих тридесетпет година су и велика препрека да се тај посао што успешније обави, јер су многи детаљи заборављени а нека сећања већ су избледела или остала непотпуна. Још је теже писати о његовој политичкој и партиској активности, ако се зна да се она одвијала у условима строге илегалности и на територији три среза: рачанског — где се родио, тамнавског — где је живео и подгорског — где је углавном радио. Уз све то многи његови сарадници, саборци и ратни другови више нису међу живима.

МУКОТРПНО ДЕТИЊСТВО

Сиромашно планинско село Љештанско код Бајине Баште у рачанском срезу, 25. јула 1896. године постало је богатије за још једног становника. У кући сиромашних земљорадника Јеле и Миладина Томића родио се још један син. Своју радост родитељи су скромно обежили уз помоћ осталих укућана и суседа. По старом народном обичају ни кум није остао по страни. У знак сећања на то славље он је одлучио да малишан добије име Драгослав.

Своје најраније детињство Драгослав је провео у друштву родитеља, брата Видоја и сестре Маре. Још као дете запазио је шта је то тежак и мукотрпан живот. Немаштина и беда биле су стално присутне и у његовој кући. Сиромашни родитељи нису га могли послати ни у основну школу. И поред изузетне бистрине и радозналости остао је неписмен.

Када је мало поодрастао дечак се све више почиње интересовати за све што га је окруживало. Жеља за новим сазнањима натерала га је да сам почне учити. Као какав сунђер упијао је све у себе, са изузетном лакоћом и разумевањем. Захваљујући великој жељи и урођеној интелигенцији, веома брзо је научио да чита и пише. Међутим, за радозналост планинског дечака ни то није било довољно. Било је у њему нечег новог, необичног, што га је терало да иде даље и савлађује нове препреке. Читао је све што му дође до руку, а писао је свуда, на кесама од папира, кори од дрвета, парчићима старе хартије итд.

ОД ОЦА ЈЕ ОСТАНУЛО СИНУ

Пошто сиромашно планинско село није обећавало лепшу и удобнију будућност својим становницима Драгослављев отац Миладин, као старешина куће, одлучио је почетком овог века, да напусти родни крај и потражи ново место боравка својој породици. После више неуспелих покушаја, успео је да у Мрчићу, селу седам километара удаљеном од Ваљева, нађе парче слободне земље. Плодна колубарска земља учинила му се погодном приликом за бржи просперитет.

Ту у долини Колубаре петочлана породица Томића почиње свој нови живот. Одмах по пресељењу почиње да подиже себи кров над главом и да формира сопствено огњиште. Нажалост њихова радост и овог пута била је краткотрајна. Нека нерешена имовинска питања донела су им нове проблеме и приморала их на још једну селидбу. Следећа станица на њиховом мукотрпном путу било је тамнавско село Памбуковица, око четрнаест километара удаљено од Уба.

Ни настањивање у Памбуковици није донело много радости и безбрижног живота младим Томићима и њиховим родитељима. Од прихода са мало тамнавске земље није било лако прехранити бројну породицу. Брижни родитељи били су приморани да код имућнијих суседа и познаника раде под надницу и наполицу.

Честа сељакања и тешки услови живота и рада оставили су трагове на новодосељене становнике Памбуковице, а поготово несташног дечака — Драгослава. Још у тим данима он почиње да запажа неправедне друштвене односе и разне облике сурове експлоатације.

Ипак, прве политичке представе Драгослав добија од свог оца. Стари ратник и отворени опозиционар постепено је своје интимне преокупације усађивао у душу овог малишана. Селећи се из места у место да би избегао евентуалне прогоне и нашао хлеба за породицу он је из дана у дан долазио у све тежи положај. И поред свих недаћа које су га пратиле он се није мирио са судбином. Користио је сваку

прилику да нападне владајући режим и осуди експлоатацију богатих над сиромашним. У том циљу организовао је и народне зборове и отворено иступао.

УЧЕСНИК ЦЕРСКЕ БИТКЕ

Неравномеран развој појединих земаља крајем XIX века довео је до појаве нових велесила: Немачке и Италије. Пошто су и до тада Енглеска, Француска и Русија поседовале највећи број колонија то је Немачка окупила око себе Аустро-Угарску и Италију. Новостворене велесиле нису имале довољно сировина, јефтине радне снаге коју би експлоатисале и тржишта за пласман својих индустријских производа. Отуда се код капиталиста ових земаља јавља жеља да дођу до колонија и изврше поделу света. Пошто се то није могло обезбедити мирним путем оне су у убиству аустроугарског престолонаследника Франца Фердинанда виделе повод за почетак Првог светског рата.

Одмах по објави Првог светског рата, српска војска иако малобројна, слабије наоружана и исцрпљена претходним ратовима, почела је да врши мобилизацију. Међу борцима српске војске је и стари Миладин Томић са оба своја сина — Драгославом и Видојем. Са осталим ратницима они учествују у свим значајнијим акцијама и борбама. За време жестоких окршаја на Гучеву Миладин је тешко рањен. Да не би пао у руке знатно бројнијем и технички опремљенијем непријатељу Миладин је извршио самоубиство. Убрзо потом погинуо је и његов старији син Видоје, звани Вид.

Под командом Степе Степановића, прослављеног војсковође јединица српске војске у времену од 16. до 19. августа 1914. године однеле су велику победу у чувеној Церској битци. Снажним притиском борци српске војске приморали су непријатеља на повлачење преко Дрине и Саве. У свим тим борбама и окршајима као добровољац учествује и осамнаестогодишњи Драгослав Томић, борећи се у јединици Михаила Мацаревевића из Бобове код Ваљева. Према сећањима једног броја старијих становника Памбуковице, Драгослав се нарочито истакао у борбама око Шалца.

У септембру 1914. године дошло је до нове аустро-угарске офанзиве. Српска војска, у којој је и Драгослав Томић, била је приморана на повлачење. Иако исцрпљене и слабије наоружане српске војне јединице пружале су снажан отпор. Дошло је до нових великих окршаја на Црном Врху, Гучеву, Мачковом Камену, Сувобору и другим местима. У многим од тих окршаја учествује и млади Драгослав, испољавајући задивљујућу храброст и снажљивост. Захваљујући томе веома брзо је запажен, а ускоро и унапређен у чин резервног каплара.

НА СОЛУНСКОМ ФРОНТУ

Почетком октобра 1915. године на балканском фронту почела је нова непријатељска офанзива, коју српске и црногорске снаге нису успеле да зауставе. Српска војска је приморана да се повлачи ка југу, односно ка Солуну. Међутим, без објаве рата бугарска војска тих дана напада Србију и продире у долине Мораве и Вардара.

После скоро два месеца жестоких борби и сталног повлачења кроз беспутне пределе српска војска изнурена и гладна, са много народа, стигла је крајем 1915. године на границе Црне Горе и Албаније, односно јадранске обале. Ту их прихвата савезничка флота и пребацује на острво Крф, где се српска војска опоравља и припрема за нове борбе.

У току 1916. године на Солунски фронт стижу опорављени српски војници, а 1917. године њима се придружују и добровољци — наши исељеници из Америке и Русије. Већ у септембру 1917. године почиње нова офанзива савезника. После сјајне победе на Кајмакчалану и ослобођења Битоља, прешло се на позијски — рововски рат.

Кроз скоро све те борбе и ратна страдања, као борац српске војске прошао је и Драгослав Томић. У сваку од тих акција уносио је целог себе. Свуда где је стизао испољавао је велику храброст и снажљивост. О томе се и данас причају и препричавају многе приче. Неке од њих забележене су и још пре Другог светског сата објављене у две-три књиге.

Миодраг Јоцић, новинар у Ваљеву, родом из Памбуковице, и данас се сећа да му је Драгослав Томић непосредно пред Други светски рат показао неку књижицу у којој је описано његово јунаштво. По речима Јоцића аутор те публикације детаљно је описао подвиг поднаредника Томића, који је у једној борби упао у непријатељски ров и на препад заробио 23 бугарска војника. Према том запису Томић је био предложен и за унапређење.

Јанко Михаиловић, земљорадник из Памбуковице, преко свог старијег брата Маринка, чуо је за многе Драгослављеве подвиге, па их и данас радо препричава. Према његовим речима Драгослав се нарочито истакао у борбама на Кајмакчалану. За време борби на Кајмакчалану Драгослав је заузео добар положај иза једне стене на врху једног брда и непрестано пуцао на непријатељске војнике. Међутим, врло брзо приметио га је један бугарски војник и отворио снажну ватру на њега. Увидевши опасност која му прети и немогућност пребацивања на друге и безбедније положаје, Драгослав је позвао свог земљака Маринка Михаиловића и замолио га да припуца на Бугарина. Пошто је Маринков хитац био прецизан, непријатељски војник је пао смртно погођен. Видевши да му више не прети никаква опасност, а одушевљен развојем догађаја на фронту Драгослав је снажно заљуљао стену испред себе и отиснуо са врха брда. Заљуљани камен пао је право међу Бугаре изазивајући велику панику, јер су неки остали мртви, други повређени, док су се трећи дали у бекство.

ПОЛАЗНИК КУРСА ЗА ВОЗАЧЕ

За време борби на Солунском фронту, Драгослав је био тешко рањен у леву руку, па је упућен на лечење и опоравак у једну војну болницу. У страху од могућих последица, лекар који је извршио преглед, констатовао је да је повреда озбиљније природе и да му је живот у опасности, па је предлагао да му се лева рука одсече. Чувши за тај предлог Драгослав је одлучио да бежи из болнице. Само неколико дана касније то је учинио и пребацио се у једну цивилну болницу у Солуну.

Тамо су га детаљно прегледали и одлучили да му одсеку само два прста повређене руке, што су и учинили. После успешно обављеног лечења и опоравка Драгослав се поново вратио у своју војну јединицу. Међутим, надлежни лекар је констатовао да он више није способан за вршење војничких дужности. Након краћих консултација предпостављене старешине одлучиле су да га упуте на курс за возаче моторних возила.

Пошто је још у детињству био изузетно радознао овај предлог га је много обрадовао. Као полазник IX курса Војне шоферске школе у Солуну био је изузетно пажљив и вредан. На дан 11. маја 1918. године положио је испит за возача аутомобила и завршио поменути курс. О томе, издата му је Војничка шоферска буквица бр. 597, коју је потписао командант — потпуковник Влад. Ј. Дерак.

У жељи да што боље упозна основне карактеристике аутомобила и усаврши возачки занат Драгослав је по завршетку Првог светског рата остао још једно време у Грчкој. Радећи код разних послодаваца настојао је да што више научи, да што боље заради. Иако самоук и без дана школе врло брзо је успео да научи грчки језик и овлада основним тајнама мотористике и аутомеханике. Од уштеђене зараде купио је један половни путнички аутомобил марке „форд“.

За време борби на Солунском фронту Драгослав је био у контакту са борцима наших добровољачких јединица, које су дошле из Русије и биле под утицајем успеха велике Октобарске револуције. У разговорима са њима он се више интересовао за политичка збивања и живот у првој земљи социјализма. Сваки тренутак слободног времена користио је да нешто ново сазна о новом друштвеном уређењу у овој великој европској земљи. Читао је большевичку литературу и непрестано се напајао социјалистичким идејама.

МАШИНЕ СУ БИЛЕ ЊЕГОВА ВЕЛИКА ЛЈУБАВ

Са купљеним аутомобилом Драгослав се већ 1920 године враћа у земљу и поново настањује у Памбуковици. Пошто је његов аутомобил био један од првих путничких аутомобила у овом делу земље, то је он изазивао велику пажњу радозналост света. Многи су бежали од те „грдосије на точковима“, како су је тада називали и не слутећи да ће она већ данас постати насушна потреба многих домаћинстава. Зах-

ваљујући том аутомобилу, свом раду, понашању и политичким погледима Драгослав из дана у дан постаје све познатији и популарнији. О њему се почињу причати и препричавати разне приче.

По повратку из Грчке Драгослав се поред пољопривредне производње све више бави занатством. Као добар познавалац браварског, лимарског и механичарског заната највећи део времена проводи у правци вршалица, аутомобила, шиваћих и других пољопривредних машина и предмета за покућанство. Задивљени његовим знањем и сналажљивошћу мештани и познаваоци често су за њега говорили „... тај што очима види, то рукама ствара”. То одомаћено мишљење које се све чешће и јавно изговарало, често му је било једина награда за уложени труд и проливени зној.

Свестан да се ни у једном послу не може напредовати без нових знања Драгослав је доста читао. Временом књига је постала његов најбољи друг. Поред стручних, читао је и друге напредне књиге и пропагандни материјал. Знајући да високо цени важност писаних порука, које се упућују читаоцима путем тих публикација имао је обичај, да све што занимљиво прочита у погодној форми преприча другима и тако врши пропагандни утицај на њих.

Драгослав Томић је био ретко праведан, радан и строг човек. Страховито је мрзео нерад и неправду. Волео је друштво, смех и шалу. Ипак машине су биле његова основна слабост и највећа љубав. Још тридесетих година овога века успешно је поправљао путничке и теретне аутомобиле, вршилице, пољопривредне машине и друге алате. Знао је да сам направи делове за поједине машине, које је сам и утраћивао. Отуда се и данас у селу може чути да домаћице за своју шиваћу машину кажу то је „Драгослављева машина”.

У приватном животу био је врло комуникативан и јако дружељубив човек. Поред занимљивог приповедања умео је и лепо да свира на хармоници. Сеоска прела, седења и друге светковине у Памбуковици скоро се нису могле ни замислити без њега и његове хармонике. Изван свега није волео псовку и вулгарне речи. Пошто је по опредељењу био искрени атеиста имао је обичај да каже, како у бога не верује, али га и не псује. По тој узречици био је познат у читавом крају, а мештани су га изузетно поштовали. Никада није пушио, нити пио. Настојао је свакога да помогне и посаветује. Као изузетно хуман и племенит човек помагао је сиромашне и све друге, који се мимо своје воље нађу у невољи.

Како је то радио Драгослав Томић можда најбоље говоре речи његовог ратног друга Златомира Божића из суседног села Радуше, који сада као пензионер живи у Ваљеву. Он каже: „... Драгослав је пред рат обично радио са вршалицом. За обављени посао он је као надокнаду узимао једну количину жита, такозвани ујам. Међутим, он тај ујам није најчешће носио својој кући, као што то раде други, већ је остављао код својих пријатеља и познаника, а на пролеће делио сиротињи...”

НИЈЕ ТВОЈЕ НЕГО НАШЕ

Са нешто мање од тридесет година Драгослав је склопио брак са Лепосавом, домаћицом из Памбуковице, али у браку нису имали деце. Пошто је Драгослав изван свега волео та сићушна створења, то су се они после неколико година брака споразумно развели. Непуну годину дана касније упознао је а нешто касније и оженио се Милевом Михаиловић, лепушкастом девојком из истог села, која је била и доста млађа од њега. У браку са Милевом, која му није била само брачни друг, већ и искрени пријатељ и сарадник, изродио је петоро деце. Од њих су и сада живе кћерке: Милица, Љубица — Буба и Стајка — Цуна и син Александар — Миле. Док им је пето дете умрло још у раном детињству.

Као супруг и родитељ Драгослав је био пажљив, али и врло строг. И последње парче хлеба одвајао би од уста да би дао својој деци. Међутим, сваки па и најмањи дечији несташлук и непослушност оштро је кажњавао. Син му Александар и данас се сећа батина које је добио за прву јавно изречену псовку.

У ретким тренуцима слободног времена Драгослав је имао обичај да око себе окупи своју децу и да им прича. Обично им је говорио о правди, поштењу, другарству и односу према старијима. Учио их је колективном животу и дружељубљу. Често им је саветовао да за своју ствар не смеју да кажу да је њихова, већ треба да кажу да је наша (заједничка), говорећи им „није твоје него наше”.

Драгослав Томић у суштини се разликовао од својих суседа и мештана. Попут других људи он није ишао за јевтином зарадом и празном популарношћу. Радећи уз своју или туђу вршалицу често је долазио у контакте и разговоре са људима. Спонтано и ненаметљиво говорио им је о: успеху октобарске револуције, напредку науке и технике, колективном животу, суровој експлоатацији и политичком уређењу у Русији.

Добро познавајући психу људи нашег краја Драгослав Томић је знао да сељаку и раднику није довољно само говорити да би он поверовао у оно што му се говори. Отуда је настојао да својим личним примером утиче на њих и њихова политичка опредељења. Сваком новом задатку прилазио је крајње савесно и одговорно. Због тога цео његов живот био је велика борба и велико одрицање за циљеве које је пред себе поставио.

Пошто је знао течно и занимљиво да говори људи су га радо слушали. Ипак он се највише дружио и радио са омладином. У њој је видео прогрес, па им је поклањао своје поверење. Знајући да вешто и спонтано удеси, заговори други и трећи сусрет, они су временом постајали добри знанци и искрени пријатељи. За време сусрета са тим младићима сатима им је говорио о положају радничке класе, о суштини класне борбе, њеним циљевима и задацима, а причао им је о развоју друштва и колективном животу.

ПРОПАГАТОР НАПРЕДНИХ ИДЕЈА

Једно време Драгослав Томић радио је у Коцељеву. За то време променио је више послодаваца. Ипак најдуже је остао код трговца Свете Васовића, радећи на превозу робе. Са Светиним камионом доста је путовао и на тим путовањима контактирао је већи број политичких пријатеља и истомишљеника. Преко њих добијао је пропагандни материјал и потребне информације које је често преносио до појединих комитета или партијских ћелија.

Одржавао је сталне контакте са Димитријем — Дишом Атић, учитељом и познатим комунистом из Скупљена код Владимираца, који је пре рата радио у Зуквама и Коцељеву. Од њега је добијао пропагандни материјал, књиге и другу напредну литературу, коју је постепено давао и другима на читање. Преко њега напредна литература постала је приступачна и многим радницима, сељацима, па и омладини.

За време боравка у Коцељеви, Драгослав се повезује са напредним радничким покретом и активно учествује у свим његовим акцијама и манифестацијама. Прослава првомајских празника и друге радничке светковине нису се ни могле замислити без њега и његове хармонике. Уз све то повремено је наступао и на неким приредбама, које су у то време припремане и извођене по селима и варошицама Тамнаве, Подгорине и Посаво-тамнаве.

Као познати борац за радничка права он је учествовао у припремама и организацији два штрајка кожарских радника у Коцељеву. Раднике — штрајкаче, непрестано је подстицао да истрају у борби за своја права и за боље животне и радне услове. Нарочито је био значајан његов допринос у раскринкавању експлоатације и материјалном обезбеђењу незбринутих штрајкача и чланова њихових породица. Уз све то био је изузетно немилосрдан у обрачуна са штрајбрехерима, који су издали своје другове.

У контактима и разговорима са људима био је изузетно успешан у проповедању мисли и дела Васе Пелагића, познатог просветитеља и народног трибуна. Нарочито је често и вешто експлоатисао његову крилатицу: „... Какав је бог — бог ако није у стању да плаћа своје чиновнике на земљи — попове, већ су они и даље на терету народу...” Уз све то имао је обичај да своје саговорнике прекори што се толико ангажују око вере и цркве, кад је она обичан „попов дућан”.

Поуздано се не зна кад је Драгослав Томић постао члан Комунистичке партије Југославије. Појединци тврде да је то било 1937 године, а други нешто касније. Међутим, сви се слажу у оцени да је он био напредан и веома активан човек и да је радио у духу политике КПЈ и много пре него што је примљен у њене редове. Још тада, о свему је имао своје мишљење. Својим ставовима и поступцима давао је изузетну оштрину радничком покрету у Коцељеви и околним местима. Сваки његов говор био је позив на отпор владајућем режиму, позив на борбу, позив на акцију.

ИСКРЕНИ АТЕИСТА

Као пропагатор напредне социјалистичке мисли и велики атеиста Драгослав није одлазио у цркву, нити примио свештеника у кућу. Због тога његова деца дуго нису била крштена, нити уписана у црквене матичне књиге. У страху да се и други мештани Памбуковице не угледају на њега, Милутин Жујовић, дивизијски прота и памбуковачки свештеник, тужио га је Среском начелнику у Убу.

Поступајући по пријави месно-надлежног свештеника, Срески начелник га позва на разговор и упозорење. На питање начелника да ли је крстио своју децу, Драгослав му је одговорио са „да”. Изненађен овим неочекиваним одговором, начелник га брзоплето запита: Како је то учинио?

На постављено питање Драгослав даде овакав одговор:

— Па лепо, господине начелниче! Једног дана постројио сам их једно до другог и рекао: „Ти ћеш се звати Милица, ти Александар, ти Љубица, а ти Стајка”. Ако ми не верујете, изволите доћи мојој кући и на лицу места се уверити. Биће вам потребно да изговорите само једно од ова четири имена, па да вам се то дете одазове.

Збуњен оваквим одговором, начелник застаде да се мало прибере, па поново збуњено запита:

— Ко је крстио твоју децу?

— Ја!

— Ко је био свештеник?

— Опет ја!

— А ко им је био отац? — поново запита начелник.

— Вероватно ја господине начелниче — одговори Драгослав.

Видевши да има посла са изузетно интелигентним а уз то и духовитим човеком начелник се исправи и намршти, па повишеним тоном запита:

— А зашто ниси позвао свештеника?

Међутим, Драгослав не дозволи да га изненади и ово питање па рече:

— Па господине начелниче, моја деца била су већ одрасла, па их нисам могао искупити. Чим су чила за попа одмах су побегла у воћњак и сакрила се на стабла шљива.

Пожелевши да и он бар на тренутак парира овом шаљивчини, начелник га запита:

— Добро си и ти успео да их искупиш?

Недозвољавајући ни да га ова провокација збуни Драгослав одговори:

— Па нисам ни ја могао, док им нисам купио и донео по кесицу бомбона.

Након овог оштрог, бескомпромисног и духовитог дијалога начелник му оштро запрети да му се то више не понови и нареди му да што пре децу крсти у цркви или ће га казнити затвором. Видевши да са овим нема шале Драгослав једног дана, након ове наредбе позва свештеника цркве из Новака и замоли га да му децу покрштава.

Очевидци овог догађаја тврде да је то била веома комична сцена. Пошто су деца већ била одрасла, то ни једно кум није могао да по старим канонским обичајима држи у наручју, већ су она ишла за њим и свештеником око црквеног олтара. У прилог овој причи иде и чињеница да у матичним књигама рођених ниједно Драгослављево дете није уписано у књиге које су вођене за годину у којој је рођено, већ знатно касније.

БЕСМИСЛЕНО ВЕРОВАЊЕ У ВАНПРИРОДНЕ СИЛЕ

О односу Драгослава Томића према свештеништву и религији постоји доста анегдота. У једној од њих каже се да је памбуковачки парох Милутин Жујовић једног дана дошао Драгослављевој кући да „свети водицу“. Верујући да су после разговора са начелником превазиђени сви ранији неспоразуми, свештеник од Драгослава затражи кадионицу, а овај му одговори:

— Оче прото, ја кад идем негде нешто да радим ја носим алат са собом. Што и ти ниси понео оно што ти треба?

Увидевши да се поп због тога љути, Драгослав скочи да потражи кадионицу. Чим је успео да је пронађе у неком запећку куће, он јој брже боље одби ручицу, а у њу стави жар. Тако напуњену и још увек не загрејану кадионицу додаде свештенику, а он се покорно повуче у страну. Пошто се кадионица после неколико тренутака усијала од жара он је баци из руку, сочно опсова и напусти Драгослављеву кућу и не обавивши молитву.

О овим и другим Драгослављевим поступцима према свештенству и религији дуго се и са прекором причало по Памбуковици и околним селима. Појединци су га због тога критиковали, па и оштро осуђивали, други су га називали погрдним именима, као што су: ђаво, сотона и антихрист.

Таквим својим ставовима према свештенству и религији Драгослав је настојао да покаже како је беспредметно веровање у било какве ванприродне и божанске силе. Ти његови поступци често су имали велики васпитни значај. О томе Миодраг Јоцић, новинар из Ваљева каже:

— Једног дана враћајући се из школе сусрео сам Драгослава Томића, који нас заустави и запита шта смо тог дана учили у школи. Том приликом ја сам му између осталог рекао да смо учили и веронауку. Тим поводом он се осмехну и запита ме ко нам је предавао веронауку. Пошто сам му ја рекао да нам је предавање одржао прота он ми рече да га на следећем часу питам: Ко је венчао Господа Бога и Деву Марију, када је Исус Христос њихов законити син? Убрзо потом било ми је јасно да он том својом причом жели да исмева црквене власти и покаже како је бесмислено веровање у било какве ванприродне силе.

Ових Драгослављевих намера био је свестан и Милутин Жујовић, свештеник из Памбуковице, па је користио сваку прилику да га јав-

но нападне и компромитује. Златомир Божић, пензионер из Радуше и данас се сећа како им је један дан поп Жујовић на часу веронауке рекао:

— Видите ли оног човека тамо што поправља вршалицу. Он је против Господа Бога и Исуса Христа и ви треба да се против њега борите. Међутим, те његове речи нису имале неког већег утицаја на нас, јер смо већ из првих разговора са Драгославом видели да је он честит и поштен човек.

ЈЕДАН ОД ОРГАНИЗАТОРА УСТАНКА

Период пред Други светски рат био је испуњен тешком борбом комуниста, сталним полицијским прогонима, али и радом који је пружио задовољство. У таквим тренуцима Драгослав је често најтеже задатке преузимао на себе. Даровит говорник и вешт агитатор сваку непопуларну меру умешно је користио за раскринкавање владајућег режима. Политичка активност му апсорбује највећи део времена.

Личним контактима и разговорима са људима стварао је од њих симпатизере Партије. Често захваљујући њему и осталим члановима Комунистичке партије Југославије, односно њиховом раду, ти наизглед безбрижни и политички незаинтересовани младићи постајали су пре времена зрели и сталожени људи. Многи од њих већ од првих дана оружаног устанка узимају оружје у руке и одлазе у партизане.

У оштрој политичкој борби Драгослав је народу указивао на опасност од јачања фашизма. Несебично спреман да се жртвује за интересе радничке класе, непоколебљив у својој пролетерској вери и активан борац за радничка права уживао је велика поверења и симпатије међу радницима и сељацима. Његови говори нису била обична демагошка заваравања, а још мање поетска наклапања. Он сељак, самоуки занатлија и револуционар, поетски занесено дочаравао је једно ново друштво, без експлоататора и без експлоатисаних.

Марта 1941 године мобилисан је у Ауто јединице бивше југословенске војске. Априлски рат затекао га је у јединици која се при првим налетима немачких трупа распала. Вешто је избегао заробљавање и са оружјем и муницијом одмах по окупацији земље вратио се у Памбуковицу. Интимно осећајући издају земље он почиње окупљати раднике и сељаке и објашњавати им узроке срамног пораза, саветујући им да прикупљају и склањају оружје и муницију, коју су бацали борци поражене војске.

На захтев Комунистичке партије Југославије он спроводи обимне организационе и политичке припреме за дизање оружаног устанка у свом крају. Већ 18 јуна 1941 године он у својој Памбуковици у присуству Дише Атића организује састанак са 12 напредних људи из Памбуковице и околних села. На састанку им говори о пропасти немачког фашизма и указује на сазнање да ће КПЈ ускоро организовати оружани устанак. Истовремено покушао је да формира народни од-

бор (комитет) који би вршио припреме за устанак, али у томе није успео, пошто се нико од присутних није смео прихватити чланства у том одбору.

Међутим, ни после овог неуспелог покушаја он не седи скрштених руку. Обилазио је села и контактирао познанике и пријатеље. Говорио им је о узроцима брзе капитулације, упозоравао их на опасност од немачког фашизма, саветовао их да склањају оружје и да не губе веру, да не клону, јер није све завршено.

Нови задаци захтевали су нове напоре, нова прегнућа и самоодрицања, иако је био средовечан човек Драгослав је све издржао. Свуда је стизао, за све је имао времена и снаге. Никада се није пожалио на тешкоће. Његова активност уливала је снагу и поверење многим. Млађи су покушавали да га прате па и претекну.

БОРАЦ ПОДГОРСКЕ ПАРТИЗАНСКЕ ЧЕТЕ

Немачко-совјетски рат и проглас Централног комитета КПЈ дочекао је у Памбуковици. Окружни комитет КПЈ за Ваљево деловао је организовано и брзо, па ни резултати нису изостали. Међу првима у Србији формиран је Ваљевски народно-ослободилачки партизански одред са четири чете. Већ почетком јула 1941 године на огромном простору од Дрине до Качера праштале су устаничке пушке бораца овог одреда.

После првих успешних акција Устанак се ширио и развијао веома брзо. На све стране стварају се нове партизанске јединице — одреди, батаљони, чете. Једанаестог јула 1941 године у шуми „Прњавор“ код Коцељева оснива се Подгорска чета Ваљевског народноослободилачког партизанског одреда. За командира чете одређен је Војин Софронић, активни наредник БЈВ из Голе Главе. Дужност заменика командира чете поверена је Живораду Тодоровићу, земљораднику из Баталага, а функцију политичког комесара примио је Милорад Милатовић — Миле, адвокатски приправник из Ваљева и члан Окружног комитета КПЈ за Ваљево. Међу петнаестак постројених бораца ове чете налазио се и Драгослав Томић.

У периоду консолидације чете Драгослав је својим богатим ратничким и политичким искуством дао значајан допринос. Поред значајног доприноса на подизању борбеног морала бораца и рада на организационом устројству он је више пута одлазио у Коцељеву, Памбуковицу и околна места да би прикупљао оружје, муницију и нове борце. Сећајући се тих дана Драгољуб Васиљевић, пензионер из Памбуковице прича:

— После априлске катастрофе ја сам нашао две пушке, три бомбе и око 100 метака. Драгослав ми је саветовао да то склоним па сам их затрпао на гробљу. Кад је почео устанак он је дошао мојој кући и тражио да му предам то оружје. Наравно ја сам то и учинио. Неколико дана касније поново је дошао мојој кући и тражио да побемо у Коцељеву. Одакле смо на мојим колима дотерали већу количину оружја, муниције, вазелина и друге војне опреме. Све то стоварили смо

код његове куће, па је он то постепено преносио у Одред. Такође, сећам се да је почетком августа 1941 године поново долазио у село. Том приликом одвео је из Памбуковице Косана Глишића и Стеву Јовановића и још седам људи из Радуше у партизане. . .”

Учествовао је у скоро свим борбама и акцијама које је његова чета водила. Као изузетно храбар, сналажљив и политички јасно опредељен још од првих дана Устанка, постављен је за командира прве десетине. За време борби на Рибарима код Ваљева његова десетина била је на главном правцу напада. У неравноправној борби са далеко бројнијим и опремљенијим непријатељом његова десетина имала је великих губитака. Прича се да се Драгослав у тој борби прихватио пушкомитраљеза и да је веома прецизно гађао непријатељске циљеве.

О тој борби на Рибарима у свом „Дневнику 1941” народни херој и предратни комуниста Драгојло Дудић између осталог записао је и ово:

— На Рибарима се чула митраљеска и пушчана паљба. Топовске гранате на неколико километара од нас падале су и изазивале јаку детонацију. Један одред Немаца покушао је да се пробије на друму код Рибара. Једна наша десетина, чији митраљез није дејствовао побегла је из заседе. Друге две десетине примиле су борбу. Наша два митраљеза дејствовала су савршено. Непријатељ се ускомешао. Бомбе су изазивале детонацију. Чули су се крици немачких војника. Захватила их је паника и они су брзо устукли назад. . .”

Ово Драгослављево јунаштво било је разумљиво ако се зна да је у себи имао много мржње према немачком окупатору и толико љубави према Партији и народноослободилачкој борби. Веома одлучан и храбар он се није освртао на опасности. Смело је кретао напред и све напоре јуначки подносио.

КОМАНДАНТ ПРВЕ ПАРТИЗАНСКЕ КОМАНДЕ МЕСТА У КОЦЕЉЕВУ

Још од првих дана устанка партизани су водили борбу не само против окупатора већ и против старе буржоаске власти, која је пре рата угњетавала народ и омогућавала експлоатацију. Пошто су се после окупације ти њени органи стављали у службу окупатора и помагали извршење његових циљева, то су партизани палили општинске и среске архиве, забрањивале рад старих општина, уништавали књиге вршаја итд.

Уместо тих старих буржоаских органа власти стварани су народно-ослободилачки одбори. Њихови задаци били су: помоћ у снабдевању, брига о рањеницима, нормализација живота у позадини фронта итд. Један такав одбор основан је крајем септембра 1941 године у Коцељеву. На великом народном збору, који је тог дана одржан у овој варошци формиран је Народноослободилачки одбор у саставу: председник Душан Лукић; секретар Марко Јовић и чланови: Спасоје Јовановић, Обрад Јовић и Здравко Дамњановић. Касније овај Одбор је проширен новим члановима: Пером Бабић, Игњатом Пауновић,

Властимиром Живковић и Златомиром Николић из Коцељева; Богданом Димитријевић, Војиславом Тодоровић и Миланом Пантелићем из Суботице; Симом Јефтић, Владиславом Гавриловић, Чедом Бирић и Рафаилом Матић из Малог Бошњака.

Само неколико дана касније у Коцељеви долази и до формирања Прве партизанске команде места. По одлуци Окружног комитета КПЈ за Ваљево и Штаба Ваљевског народно-ослободилачког партизанског одреда, а на предлог Штаба Подгорског партизанског батаљона за команданта ове команде места одређен је Драгослав Томић, проверени борац за радничка права, предратни комуниста и већ афирмисани борац Подгорског батаљона. аЗ његовог заменика наименован је Андрија Букић, опанчарски радник из Коцељеве.

Новоформирана партизанска команда места у Коцељеви имала је задатак да обезбеди што чвршћу и монолитнију везу народа из позадине са борцима партизанских јединица. Отуда Команда места и Народноослободилачки одбор још од првих дана формирања организују прикупљање жита и других намирница за партизане. За веома кратко време сакупљене су велике количине пшенице и других житарица.

Поред осталог ова Команда места организује народне страже при Народно-ослободилачком одбору: пролазну кухињу и пекару, чијим радом руководи партизан Миливоје Жиропаћа, пре рата учитељ у Радуши код Уба, кројачку и опанчарску радионицу, чијим радом руководи Здравко Дамњановић, опанчарски радник из Коцељеве. Услугама ове кухиње, пекаре и радионице поред партизанских бораца служили су се и курири и сељаци који су довлачили жито из Посавине и Тамнаве.

О почетку рада прве партизанске команде места у Коцељеву Марко Јовић, први секретар Народно-ослободилачког одбора између осталог прича:

— Драгослав је донео кључеве од кућа и магацина Михаила Пурића, трговца, која је раније била конфискована од стране Одред и закључана. Он је руководио и располагао целокупном имовином. Један део имовине, као што је гвожђе, посуђе и грађевински материјал је продат, а добијени новац је предаван Одреду. Остали материјал је ношен у Одред, сем посуђа, текстила и прахрамбених артикала, који су давани сиромашним породицама чији су се чланови налазили у Одреду или заробљеништву, или су били избеглице. . .

Уз све то Народно-ослободилачки одбор и партизанска команда места организују прекопавање путева и прављење препрека, како на главном, тако и на споредним путевима, да би осујетили продор непријатељским снагама. Захваљујући веома интензивној и разноврсној активности новостворених органа власти Коцељева је за веома кратко време постала центар снабдевања храном и одећом. Поред тога преко ње воде све значајније везе слободне територије и партизанских јединица у Западној Србији.

Основни тон целокупној овој активности давао је Драгослав Томић. Он је организовао зборове са људима, на којима је говорио о новонасталој ситуацији, раскринкавао издајничку улогу четничког покрета, организовао нове органе власти итд. Нарочито је био енерги-

чан у заштити друштвене имовине и обрачуну са лоповима и другим криминалцима.

Радомир Бурић, пензионер из Коцељеве и данас се добро сећа тих дана и каже:

— Ова команда места деловала је све до почетка Прве непријатељске офанзиве. У припремама за повлачење из Коцељеве Драгослав Томић је одиграо веома значајну улогу. Настојао је да што више прехрамбених резерви извуче на слободну територију. Највећим делом захваљујући његовој сналажљивости и организационим способностима око 150 вагона пшенице и других жита почетком октобра 1941 године упућено је у Раћевину и Азбуковицу. Поред жита у те пределе упућене су и веће количине санитетског материјала из апотеке Миодрага Каменчића из Коцељева, који је власник поклонио и веће количине друге робе из реквизираних трговинских радњи. . .”

АУТОР ШАЉИВЕ И РОДОЉУБИВЕ ПОЕЗИЈЕ

Иако без дана школе и поред обављања свакодневних напорних послова и веома интензивне политичке активности Драгослав Томић се често и веома вешто служио писаном речју. У ретким тренуцима слободног времена успешно је писао поезију. Његови познаници и потомци тврде да је Драгослав написао више десетина шаљивих и родољубивих песама. Неке од тих песама и данас се памте и препричавају по селима Западне Тамнаве.

Његову песму „Поздрав српском народу”, написану у војничком рову објавио је партизански лист „Борба” 23. октобра 1941. године у тек ослобођеном Ужицу. Та његова песма веома је топла, полетна и искрена са доста фолклорних мотива. Истовремено она много подсећа на новију народну песму, а писана је у шеснаестерцу. У жељи да потпуно оствари риму, аутор у њој на тренутке дозвољава и извесне језичке и стилске пропусте.

Песма „Поздрав српском народу” почиње следећим стиховима:

„... Ој сељаче, радениче, слушај сада речи ове,
Тебе сада отаџбина у редове наше зове,
Твоју славну родну груду сада туђа чизма гази,
Пљачка, пали и убија, па узима што налази. . .”

Ова Томићева песма представља и позив нашим народима и народностима на устанак и борбу против мрског фашистичког окупатора и домаћих издајника. Између осталог он у њој пише и ово:

„... Хајте браћо, сви у борбу, глас народни да се чује
Да фашизам своје грехе сада крвљу исплаћује.
У трупама горских чета налазе се прави људи,
Сад је дошло право време фашистима да се суди.
Да се њима на пут стане да не чине зверства више. . .”

По оценама језичких стручњака у овој песми има доста јаких мисли, па чак и далековидих предвиђања. На једном месту између осталог срећемо и ове стихове:

„... За идеју и за правду сав словенски народ гине.
У тој борби сви Словени треба да се уједине.
У устанак општи свуда народ има поверења.
Немој друже да те куну сва будућа поколења...”

Из ових неколико цитираних стихова очигледна је политичка оријентација Драгослава Томића и његова заљубљеност у народну револуцију. Поред тога вредно је указати на велику идејност ове песме и ауторово веровање у успех устанка, који је подигла КПЈ. О њеном васпитно-пропагандном значају доста говори и податак који налазимо у књизи „Мачвански партизански одред” од Драгослава Пармаковића. Према записима овог аутора, песму „Поздрав српском народу” рецитовали су борци Мачванског партизанског одреда на приредбама у Крупњу, Красави, Брштици, Костајнику, Коренити и другим местима.

У разговору са потомцима Драгослава Томића забележили смо и податак да је овај револуционар за време Другог светског рата водио свој дневник. Међутим, ни они поуздано не знају шта је са њим било. Такође у том ратном вихору нестала је и једна збирка песама коју је Драгослав љубоморно чувао и увек носио са собом.

ИЛЕГАЛНИ РАДНИК

Пред почетак прве непријатељске офанзиве Драгослав се са осталим борцима повлачи у брдовите пределе Рађевине и Азбуковице. У обрачуну са далеко бројнијим и опремљенијим непријатељем његова јединица негде око Пецке бива разбијена, па се он после неколико дана лутања враћа у Тамнаву. Својој кући у Памбуковицу стигао је касно у ноћ. Уморан, гладан и жедан легао је да се одмори. Међутим о његовом доласку одмах су обавештени месни четници.

О догађајима који су тим поводом уследили Драгослављев син Александар, звани „Миле” између осталог прича:

„... Комшија Аца Павловић и ја тог јутра смо видели неку војску како опкољава нашу кућу. Пошто су на себи имали велике црне шубаре, кокарде, кићанке и гуњеве, а по неки и војничко одело, ја нисам одмах могао препознати чија је то војска. Међутим, одмах их је препознао комшија Ага и вратио се у кућу да о доласку четника обавести Драгослава. Видевши четнике да долазе Драгослав је обукао одело, искочио кроз прозор и кроз шуму у близини куће побегао.

У том тренутку четници убоше у кућу и започеше претрес. Пошто нису пронашли Драгослава, мене су натерали да прекопавам оцаклију, мислећи да у кући имамо бункер. Међутим, бункер је био ископан и опремљен ван куће. Пошто ништа не нађоше, маму и све три сестре отераше у шуму да траже Драгослава. Мене поведоше са собом у Команду, говорећи да ће ме стрељати, ако се Драгослав не

преда до подне истог дана. У Команди четничких јединица која се налазила код помбуковачке школе саслушавали су ме, мучили и претили ми, да би ме увече пустили уз услов да Драгослав сутрадан оде на Уб и да се преда. . .”

Видевши четничку потеру Драгослав је одмах одлучио да се пребаци у Коцељево и околину и да преко старих политичких пријатеља и сарадника НОП-а ухвати везу са партизанским јединицама које су тих дана крстариле по планинским пределима Подгорине, Рабевине и Азбуковице. Нажалост сва та настојања остала су без успеха. Међутим, ни после тога Драгослав не седи скрштених руку. Преко тих веза добијао је билтене о стању на фронту и други пропагандни материјал, који је читао, а касније растурао по терену. За пријем и одашиљање поште најчешће је користио своје укућане. Како је то чинио можда најбоље говори ова изјава његовог сина, који је тада имао 13—14 година.

„... Почетком децембра 1941. године нашој кући добоше Драгослав и мени још три непозната човека. Том приликом позваше ме у собу и ставише ми у задатак, да сутрадан ујутро ставим писмо које су они написали, међу прсте на нози, па да обујем чарапе и цокуле. Тек тако то писмо могу однети у Коцељево и предати једном шустеру уз лозинку „Ала је мутна Тамнава”. Ако ми тај човек одговори са питањем „Је ли надошла” онда смем извадити писмо и предати му. А за време док се ја не вратим они ће ме чекати у колиби код Зечијих њива. Такође напоменули су ми ако будем ухваћен да не смем ништа признати и да треба да кажем да сам дошао да купим ексерчиће за поткивање опанака.

Увек кад ме је отац слао на неки задатак говорио ми је да ће ме чекати на одређеном месту у шуми, али сам га увек налазио на другом. Тим поводом саветовао ми је да кад уђем у ту шуму треба да звиждућем све док не будем чуо крeket жаба. Тек након тога треба да престанем и да приђем месту одакле се чуо тај крeket, јер ће ме он ту чекати. . .”

Из ове изјаве доста се види колико је Драгослав пажње поклањао будности и сопственој заштити. Међутим, овај пример је поучан и по другим стварима. На том свом путу у Коцељево Александар је био два пута хватан, затваран, саслушаван и на разне начине малтретиран. Из скромности он о томе није хтео да говори већ смо о томе слушали од неких његових познаника.

ПОТЕРЕ НЕ ПРЕСТАЈУ

Зима 1941—1942 године била је најтежа за народноослободилачки покрет у нашем крају. Непријатељ је настојао да у корену угуши и сваку помисао на отпор. Због тога су хапшени и прогањани сви припадници и сарадници НОП-а. Тога је био свестан и Драгослав па је настојао да избегне све прогоне, али ипак није седео скрштених руку.

Непоколебљиво уверен у победу, неуморно је обилазио села, окупљао омладинце и симпатизере НОП-а, бодрио их и храбрио.

Услед јаке непријатељске блокаде та његова активност није могла остати незапажена. Крајем децембра 1941. године хватају га четници Милорада Радића-Пинде, месара из Ваљева и четничког војводе среза ваљевског. Одмах по хватању и саслушању они га спроводе на Уб и предају Немцима. На Убу је био затворен, саслушаван, мучен и тучен, али им ипак ништа није хтео признати.

Са Уба је спроведен у злогласни логор на Бањицу, где остаје до пролећа 1942. године. После пет месеци проведених на Бањици транспортован је у Аустрију у заробљеништво. О његовом боравку у Аустрији Миодраг Јоцић прича:

„... Почетком августа 1942. године нашли смо се у Аустрији у логору Ситендорф. Он је био тако омршавио и страховито изнурен, да ми се при првом сусрету учинило да испред себе видим само његов скелет. Пошто сам ја и пре овог сусрета био у том логору, то сам преко Владимира Новака из Загреба организовао да му дају дупле порције хране. После неколико месеци проведених у овом логору он се био окрепио и освежио. Постао је онај стари Драгослав. Својом причом и шалом крепио је дух и подизао морал заробљеника.

Уз све то за време боравка у овом логору имао је још једну јако изражену црту. Одбијао је да ради све што су од њега тражиле немачке власти. Због тога су га страховито тукли, мучили и на друге начине малтретирали. Често смо га на носилима носили на радилиште, али је он и даље остајао доследан себи и својим погледима. Упорно је тврдио да он својим радом неће да помаже немачку фашистичку машину...”

После годину дана проведених у Аустрији враћен је у Југославију и упућен на принудни рад у борски рудник. Само неколико дана након доласка у овај логор успео је да организује заверу. У тренутку непажње рудничке страже успео је да са групом затвореника побегне из борског рудника.

Бежећи из рудника са двојицом својих другова код Тополе у Шумадији налетео је на жандармеријску патролу. Пошто су били неоружани, уморни, гладни и жедни жандармима није било тешко да их похватају и заробе. После овог новог заробљавања Драгослав бива спроведен на Уб и предат среским властима. Уз помоћ и гаранцију тадашњих власти у општини Памбуковица, а у првом реду својих пријатеља: Јанка Михаиловића, тада кмета села и Саве Буровића, командира Жандармеријске станице, он после неколико дана бива пуштен из затвора на Убу.

БИО ЈЕ ДОВОЉАН И ТРЕНУТАК НЕПАЖЊЕ

Први дан по доласку кући, по њега долази патрола од три жандарма и саопштава му да га траже немачке власти да се врати у борски рудник и да одговара као разбијач логора. Пошто је пажљиво

саслушао њихову причу он их љубазно понуди пићем и замоли да му омогуће да изађе да се пресвуче. И не слутећи да ће бити преварени жандарми су се још један сат безбрижно забављали око пића и чекали да се Драгослав врати. Кад су видели да су преварени и обманути почели су малтретирати његове укућане и обилазити око куће, али су са жаљењем морали констатовати да је њихов клијент нестао.

После овог бекства настају поновни претреси, али ни они нису давали жељене резултате. Видевши да се са овим прекаљеним борцем не може ништа постићи применом репресивних мера, четници су повукли један неочекивани лукав потез. О томе Драгослављева кћерка Милица Томић, радница ваљевског „Крушика“ и доскорашњи члан Општинског комитета СК у Ваљеву прича:

„На предлог татиних предратних пријатеља и познаника, а тада четничких четовођа — Миливоја Грујичића из Памбуковице и Драге Недељковића-Чилага из Брезовице, који су му гарантовали слободу и миран живот, Миле и ја ишли смо у Брезовицу да га тражимо и да му пренесемо ту поруку. На наше упорно инсистирање, а после дужег размисљања он је прихватио њихов предлог наглашавајући да не жели да нас децу доводи у непријатну ситуацију. У исто време тврдио је да верује да га не смеју убити, јер и они виде своју пропаст, па вероватно очекује да и он спаси њихову главу.

Ни после ове легализације Драгослав Томић не седи скрштених руку. Напротив, он и даље ради на успостављању нових и одржавању већ постојећих веза. Скоро свакодневно одлази у околна села и настоји да што већи број људи придобије за народноослободилачки покрет.

У том свом раду средином 1943. године налетео је на једну четничку заседу у Лукића шумама у Памбуковици у којој су били познати четници: Бранислав-Бинђа Атанацковић, Павле Васиљевић, Љуба Радојчић, Драгиша Станојевић и Димитрије Степановић. Пошто су га ухватили четници са жандармима детаљно разраде план како да га ликвидирају. Знајући да Драгослав има велики ауторитет међу народом и да би његово убиство изазвало оштра реакција и коментаре, договорено је да се на мучки начин ликвидира. Према том договору требало је да га четници спроведу преко Нинковића брвине на речици Уб, а да га жандарми сачекају на другој страни.

У тренутку док је Драгослав прелазио преко брвине, један од четника из његове пратње пуцао му је у леђа и ранио га у пределу срца. Скоро истовремено пуцао је и други четник и смртоносно га ранио у главу. Сама чињеница да су ова два хица скоро истовремено испаљена довољно говоре о њиховим претходним договорима и намери да га ликвидирају, мада су одмах потом лансирали вест како их је Драгослав напао са групом партизана, па су га они у одбрани убили.

Вест о његовој погибији врло брзо се прочула по селима Подгорине и Тамнаве и изазвала је искрено сажаљење великог броја грађана. Ни по његовом убиству слуте окупатора нису престајале да муче и малтретирају његове укућане. Сутрадан по његовом убиству четници су покупили његову жену и децу и спровели их у жандар-

меријску станицу у Памбуковици, где су их поново саслушавали и малтретирали. Нешто касније одјурили су их кући, а потом их обавестили да могу узети Драгослављев леш, превући га и сахранити без икаквог церемонијала и кукњаве.

Тако се 30. јуна 1943 године угасио живот Драгослава Томића, сељака, самоуког занатлије, надареног песника и великог патриоте и револуционара који није успео да сачека слободу за коју се целог живота борио.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ:

- 1) Петковић Павле: Тамнава у НОБ-у.
  - 2) Јевтић Александар: Усправљени у векове.
  - 3) Дудић Драгојло: Дневник 1941.
  - 4) Пармаковић Драгослав: Мачвански партизански одред.
  - 5) Илинчић Милован: Хронологија најзначајнијих догађаја 1941—1945. године на подручју општине Коцељево.
  - 6) Историјски архив Комунистичке партије Југославије, том I, књига I.
  - 7) Матична књига умрлих памбуковачке цркве.
  - 8) Стенографске белешке са разговора учесника НОР-а из подгорског среза (МИА Ваљево).
  9. Стенографске белешке са разговора учесника НОР-а из тамнавског среза (МИА Ваљево).
  10. Мемоарска грађа Међуопштинског историјског архива у Шапцу.
  - 11) Изјава Александра-Мила Томића, милиционара у пензији из Памбуковице (Драгослављевог сина).
  - 12) Изјава Драгољуба Васиљевића, шефа Месне канцеларије из Памбуковице у пензији (Драгослављевог друга).
  - 13) Изјава Радомира Бурића, пензионера из Коцељеве и активног учесника НОР-а.
  - 14) Изјава Милеве Томић, породичног пензионера из Памбуковице (Драгослављеве супруге).
  - 15) Изјава Миодрага Јоцића, новинара и првоборца из Памбуковице у Ваљеву.
  - 16) Изјава Милице Томић, раднице и познатог друштвено-политичког радника из Ваљева (Драгослављева кћерка).
  - 17) Изјава Чедомира Милијашевића, КВ радника из Ваљева (Драгослављевог унука).
  - 18) Изјава Златомира Божића, радника и првоборца из суседног села Радуше у Ваљеву.
- У намери да се провере поједини наводи, овај текст је појединачно читан пред:
- Живорадом Бокић, командантом Подгорског батаљона Ваљевског народно-ослободилачког партизанског одреда.
  - Миодрагом Јоцић, новинаром и првоборцем из Памбуковице.
  - Златомиром Божић, радником и првоборцем из Радуше.
  - Милицом Томић, Драгослављевом кћерком и
  - Александром-Милом Томић, Драгослављевим сином.